

K O M U N I K A T
Z B A D A Ń

Warszawa, lipiec 2010

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/99/2010

CO JEST WAŻNE, CO MOŻNA,
A CZEGO NIE WOLNO – NORMY
I WARTOŚCI W ŻYCIU POLAKÓW

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
4 lutego 2010 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Po pięciu latach powracamy do problematyki norm i wartości. W czerwcowym badaniu¹ ponownie zapytaliśmy Polaków, co jest dla nich ważne oraz jakie cechy najbardziej cenią w codziennym życiu. Przedmiotem naszego zainteresowania był również stosunek badanych do konkretnych – często kontrowersyjnych, a z punktu widzenia etyki katolickiej wręcz nagannych – zachowań o charakterze moralnym.

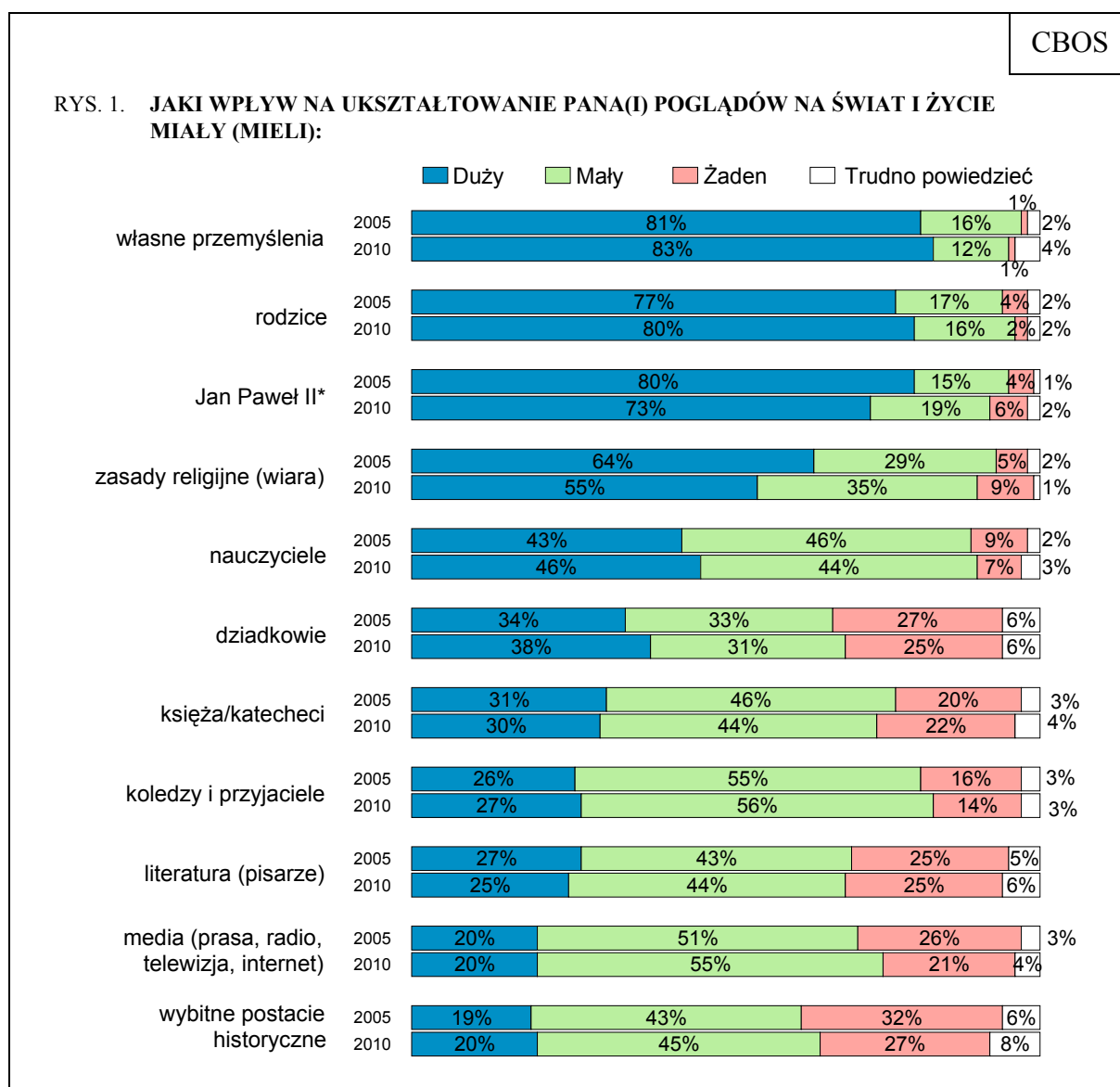
CO KSZTAŁTUJE POGLĄDY POLAKÓW NA ŚWIAT I ŻYCIE

Zanim przejdziemy do prezentacji wartości i cech, jakie w codziennej egzystencji najbardziej cenią Polacy, warto zwrócić uwagę na to, co przede wszystkim kształtuje ich poglądy na świat i życie.

Jak wynika z deklaracji, na przekonania Polaków wpływa wiele różnych czynników, jednak niezmiennie dominujące w tym względzie są aspekty indywidualistyczne. Zdaniem 83% badanych (o 2 punkty więcej niż w 2005 roku) duży wpływ na formowanie ich poglądów miały własne przemyślenia. Tylko nieco mniejsze znaczenie w tym względzie respondenci przypisują rodzicom – ich wpływ na kwestie światopoglądowe jako duży określa 80% ankietowanych (o 3 punkty więcej niż pięć lat temu). Bez wątplenia ważną rolę w procesie kształtowania poglądów na życie odegrał również Jan Paweł II, jednak w ostatnich latach znaczenie przypisywane w tym względzie papieżowi nieco zmalało (o 7 punktów, do 73%). Istotnie mniejszy niż pięć lat temu wpływ na ukształtowanie światopoglądu Polaków przypisywany jest również wierze i zasadom religijnym. Jako duży ocenia go obecnie 55% badanych (o 9 punktów mniej niż w 2005 roku).

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (241) przeprowadzono w dniach 10–16 czerwca 2010 roku na liczącej 977 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Nieco większe niż pięć lat temu oddziaływanie na kształtowanie postaw wobec świata i życia przypisywane jest nauczycielom (wzrost wskazań z 43% do 46%) oraz dziadkom (z 34% do 38%). Relatywnie najmniejszy wpływ na formowanie poglądów życiowych respondentów – jak wynika z ich deklaracji – mieli księża i katecheci (jako duży określa go 30% badanych), koledzy i przyjaciele (27%), literatura (25%), media (20%) oraz wybitne postacie historyczne (20%). Wpływ tych podmiotów na wyznawane poglądy jest porównywalny z deklarowanym w 2005 roku, przy czym w przypadku mediów i wybitnych postaci obecnie nieco rzadziej mówi się o zupełnym braku wpływu (spadek wskazań po 5 punktów).

* W 2005 roku pytano o wpływ papieża (w domyśle Jana Pawła II)

Mimo iż maleje wpływ zasad religijnych na kształtowanie postaw życiowych Polaków, respondenci powszechnie przyznają (90%, od roku 2005 spadek o 4 punkty), że starają się w swoim życiu kierować zasadami zawartymi w dekalogu. Jak się jednak okazuje, tylko jedna trzecia (32%, spadek o 10 punktów) traktuje dziesięcioro przykazań jako swoistą wyrocznię własnego postępowania.

Tabela 1

Czy stara się Pan(i) w swoim życiu kierować zasadami zawartymi w dekalogu (dziesięciu przykazaniach Bożych)?	Wskazania respondentów według terminów badań			
	2005		2010	
	w procentach			
Zdecydowanie tak	42	94	32	90
Raczej tak	52		58	
Raczej nie	3	3	5	7
Zdecydowanie nie	0		2	
Trudno powiedzieć	3	3	3	3

Odpowiedzi na pytanie dotyczące dekalogu w największym stopniu, co oczywiste, różnicuje religijność badanych i cechy z nią związane. Dziesięciorgiem przykazań kierują się w swoim życiu przede wszystkim osoby najczęściej uczestniczące w praktykach religijnych, zwłaszcza najstarsi respondenci (w tym głównie renciści i emeryci), najslabiej wykształceni, mieszkańcy wsi, osoby niezadowolone z sytuacji materialnej swoich gospodarstw domowych oraz badani deklarujący prawicowe poglądy polityczne; częściej też kobiety niż mężczyźni (zob. tabele aneksowe).

Wynikające z deklaracji respondentów zmniejszanie się wpływu wiary oraz nauczania Jana Pawła II na codzienne postępowanie, a także mniejsze w tym względzie znaczenie dekalogu wiąże się z trendem określającym stosunek Polaków do wiary i nauczania Kościoła. Po istotnym wzroście odnotowanym w 2005 roku (co zapewne wiązało się z chorobą i śmiercią Jana Pawła II) z roku na rok maleje liczba deklaracji wiary zgodnej z nauczaniem Kościoła, wzrasta natomiast częstość określania siebie jako „wierzącego na swój własny sposób”. W tym czasie ponad pięciokrotnie wzrósł również odsetek osób w swojej ocenie niezdecydowanych i niewierzących.

Tabela 2

Który z poniższych opisów najbardziej pasuje do Pana(i) sytuacji?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	III '00	X '03	II '05	V '05	IV '06	IV '07	V '09	VI '10
	w procentach							
Jestem wierzący(a) i stosuję się do wskazań Kościoła	56,7	53,9	57,6	65,9	62,9	55,0	53,2	45,5
Jestem wierzący(a) na swój własny sposób	39,6	42,8	39,0	31,5	31,8	39,3	41,1	46,1
Nie mogę powiedzieć, czy jestem wierzący(a) czy też nie	1,3	1,0	0,6	0,8	1,7	2,4	1,6	3,2
Nie jestem wierzący(a) i nie interesuję się tymi sprawami	0,7	0,6	1,0	0,4	1,7	1,4	2,0	2,3
Jestem niewierzący(a), ponieważ nauki Kościołów są błędne	0,4	0,6	0,4	0,1	0,8	0,4	1,1	1,5
Inne	0,5	0,7	1,2	1,1	1,0	0,8	0,6	0,6
Trudno powiedzieć	0,8	0,4	0,1	0,1	0,1	0,7	0,4	0,9

WARTOŚCI

Hierarchia wartości cenionych przez Polaków układa się bardzo podobnie jak w roku 2005. Najważniejsze są: zdrowie (97% badanych uważa je za ważne, w tym 85% – za bardzo ważne) oraz szczęście rodzinne (jest ono ważne dla 95% ankietowanych, w tym 83% uznaje je za bardzo ważne). Duże znaczenie mają również uczciwość oraz szacunek innych ludzi. Za istotne uważa je odpowiednio 95% i 94% respondentów, z tym że dla mniej więcej dwóch trzecich (odpowiednio: 66% i 63%) są to bardzo ważne wartości w codziennej egzystencji. W następnej kolejności pożądane okazały się: spokój (ważny dla 91% badanych, a dla 57% – bardzo ważny), pomyślność ojczyzny – 84% (47%), przyjaciele – 84% (38%), praca zawodowa – 80% (40%), wolność głoszenia własnych poglądów – 79% (43%) oraz wykształcenie – 78% (44%).

Dla dwóch trzecich respondentów ważna w codziennej egzystencji jest również wiara religijna (66%, w tym dla 33% – bardzo ważna), nieco mniej osób za istotne uznaje udział w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (62%) oraz kontakt z kulturą (61%). Połowa badanych (51%) ceni wartości materialne, takie jak dobrobyt i bogactwo, a dwie piąte (41%) podkreśla znaczenie takich wartości doznaniowych, jak życie pełne przygód i wrażeń. Jednak tylko nieco więcej niż co dziesiąty respondent (odpowiednio: 11% i 12%) traktuje te wartości jako bardzo istotne w codziennym życiu.

Jedyną wartością częściej postrzeganą przez respondentów jako nieważna niż ważna (47% wobec 27%) jest sukces, sława. Za bardzo istotną uznaje ją jedynie co dwudziesty ankietowany (5%).

Tabela 3

Oceniane wartości	Wskazania respondentów na 7-stopniowej skali w przedziałach:					Trudno powiedzieć
	1	2-3	4	5-6	7	
	zdecydowanie nieważne			bardzo ważne		
	w procentach					
Zachowanie dobrego zdrowia	1	1	1	12	85	0
	2			97		
Szczęście rodzinne	1	1	2	12	83	1
	2			95		
Uczciwe życie	0	1	3	29	66	1
	1			95		
Szacunek innych ludzi	1	1	4	31	63	0
	2			94		
Spokój	1	2	6	34	57	0
	3			91		
Pomyślność ojczyzny	1	4	9	37	47	2
	5			84		
Grono przyjaciół	0	4	12	46	38	1
	4			84		
Praca zawodowa	4	5	8	40	40	3
	9			80		
Wolność głoszenia własnych poglądów	2	5	12	36	43	2
	7			79		
Wykształcenie	2	5	14	34	44	1
	7			78		
Wiara religijna	5	12	16	33	33	1
	17			66		
Możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym	5	14	16	37	25	4
	19			62		
Kontakt z kulturą	3	13	22	43	18	1
	16			61		
Dobrobyt, bogactwo	4	17	27	40	11	1
	21			51		
Życie pełne przygód i wrażeń	8	25	25	29	12	1
	33			41		
Sukces, sława	14	33	24	22	5	2
	47			27		

Jeśli porównamy średnie ocen poszczególnych wartości na skali od 1 do 7, na której 1 oznaczało, że dana wartość jest nieważna w codziennym życiu, a 7 – że bardzo ważna, okazuje się, że od roku 2005 znaczenie przypisywane niemal wszystkim wartościom istotnie zmalało. Najwięcej w tym względzie straciły: wiara religijna (różnica średnich = -0,61), sukces i sława (-0,58), wykształcenie (-0,41), praca zawodowa (-0,36), dobrobyt i bogactwo (-0,32) oraz pomyślność ojczyzny (-0,31). Jediną wartością, której znaczenie minimalnie

wzrosło w ciągu ostatnich pięciu lat, jest udział w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (+0,03). Wzrost ten nie jest jednak istotny statystycznie.

Tabela 4

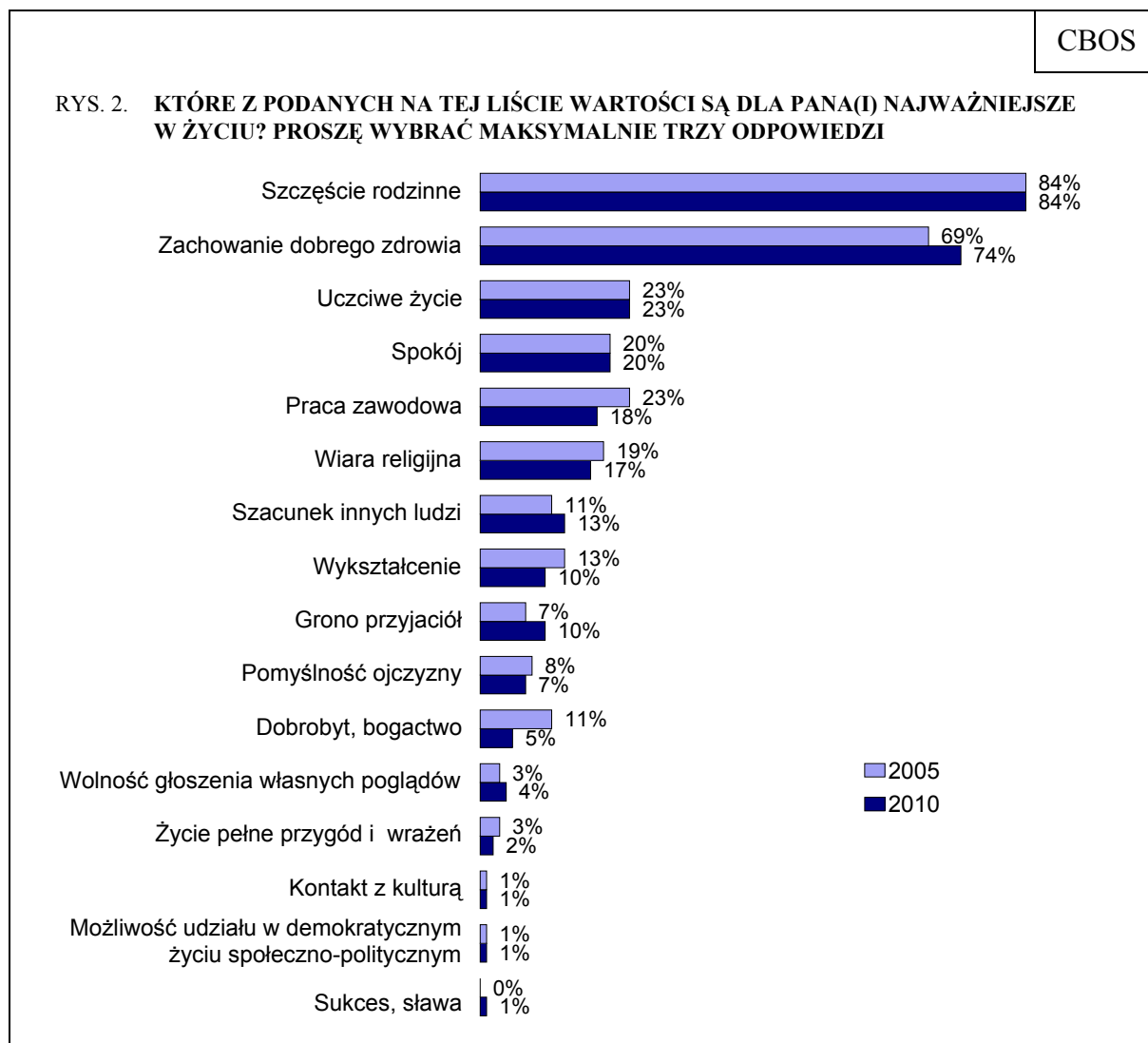
Oceniane wartości	Średnie ocen		Różnica średnich
	2005	2010	
Wiara religijna	5,78	5,17	-0,61*
Sukces, sława	4,09	3,51	-0,58*
Wykształcenie	6,12	5,71	-0,41*
Praca zawodowa	6,06	5,70	-0,36*
Dobrobyt, bogactwo	4,86	4,54	-0,32*
Pomyślność ojczyzny	6,25	5,94	-0,31*
Uczciwe życie	6,62	6,43	-0,19*
Szacunek innych ludzi	6,57	6,38	-0,19*
Wolność głoszenia własnych poglądów	5,91	5,72	-0,19*
Kontakt z kulturą	5,07	4,89	-0,18*
Spokój	6,37	6,20	-0,17*
Szczęście rodzinne	6,85	6,69	-0,16*
Zachowanie dobrego zdrowia	6,88	6,73	-0,15*
Życie pełne przygód i wrażeń	4,30	4,15	-0,15*
Grono przyjaciół	5,84	5,74	-0,10
Możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym	4,94	4,97	0,03

* Różnice średnich ocen istotne statystycznie na poziomie 0,05

W celu lepszego zhierarchizowania omawianych wartości, które w zdecydowanej większości uznawane są za ważne, a często nawet za bardzo ważne w codziennym życiu, poprosiliśmy badanych o wskazanie z podanej listy maksymalnie trzech, ich zdaniem, najważniejszych.

Okazuje się, że niezmiennie najistotniejszą wartością w życiu jest szczęście rodzinne – docenia je (tak jak w 2005 roku) 84% ankietowanych. W drugiej kolejności Polacy cenią sobie zdrowie (74% wskazań, o 5 punktów więcej niż pięć lat temu). Zdecydowanie mniej istotne, choć również ważne, są dla nich: uczciwość (23%), spokój (20%), praca zawodowa (18%, spadek o 5 punktów), wiara religijna (17%, spadek o 2 punkty) oraz szacunek innych ludzi (13%, wzrost o 2 punkty). Co dziesiąty respondent do najważniejszych wartości w swoim życiu zalicza wykształcenie (spadek o 3 punkty) oraz grono przyjaciół (wzrost o 3 punkty). Stosunkowo odległą pozycję w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajmują: pomyślność ojczyzny (7%, spadek o 1 punkt), dobrobyt, bogactwo (5%,

spadek o 6 punktów), wolność głoszenia własnych poglądów (4%, wzrost o 1 punkt), życie pełne przygód i wrażeń (2%, spadek o 1 punkt), kontakt z kulturą (1%), możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (1%) oraz sukces, sława (1%, wzrost o 1 punkt).

System wartości Polaków jest w pewnym stopniu uwarunkowany ich cechami społeczno-demograficznymi. Jeżeli za zmienną niezależną przyjmiemy płeć, to zauważymy, że kobiety częściej niż mężczyźni podkreślają znaczenie wiary, a także zdrowia oraz szczęścia rodzinnego. Mężczyźni natomiast nieco częściej zwracają uwagę na spokój oraz grono przyjaciół.

W grupach wyróżnionych ze względu na wiek można dostrzec prawidłowość, zgodnie z którą najmłodszy ankietowani stosunkowo częściej niż osoby starsze podkreślają znaczenie wykształcenia, przyjaciół, dobrobytu oraz przygód i wrażeń. Relatywnie częściej też do

najważniejszych wartości zaliczają wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby starsze (zwłaszcza powyżej 65 roku życia) istotnie częściej niż młodsze za ważną uważają wiarę religijną oraz pomyślność ojczyzny. Natomiast badani w średnim wieku częściej niż pozostali wskazują na szczęście rodzinne, pracę zawodową oraz spokój.

W porównaniu z osobami mieszkającymi w miastach – zwłaszcza w największych aglomeracjach – mieszkańcy wsi bardziej cenią wiarę religijną, szacunek innych ludzi oraz uczciwe życie. Natomiast mieszkańcy miast, szczególnie dużych, nieco częściej podkreślają znaczenie zdrowia, spokoju, pracy zawodowej, przyjaciół oraz możliwości swobodnego głoszenia własnych poglądów.

Hierarchia wartości zależy również od poziomu edukacji respondentów. Im lepiej są wykształceni, tym częściej doceniają szczęście rodzinne i pracę zawodową. Nieco częściej też wskazują na wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby z wyższym wykształceniem dodatkowo chętniej podkreślają znaczenie przyjaźni. W grupach o niższym poziomie edukacji nieco częściej znaczenia nabierają takie wartości, jak wiara religijna i spokój.

Wraz ze wzrostem zadowolenia respondentów z własnej sytuacji materialnej rośnie znaczenie takich wartości, jak: rodzina, przyjaciele, praca zawodowa oraz wolność głoszenia własnych poglądów. Odwrotna zależność dotyczy natomiast wiary religijnej i spokoju.

Wyższy poziom religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych sprzyja przypisywaniu większego znaczenia wierze religijnej, natomiast mniejsza religijność wiąże się z częstszym podkreśleniem wartości spokoju oraz przyjaźni.

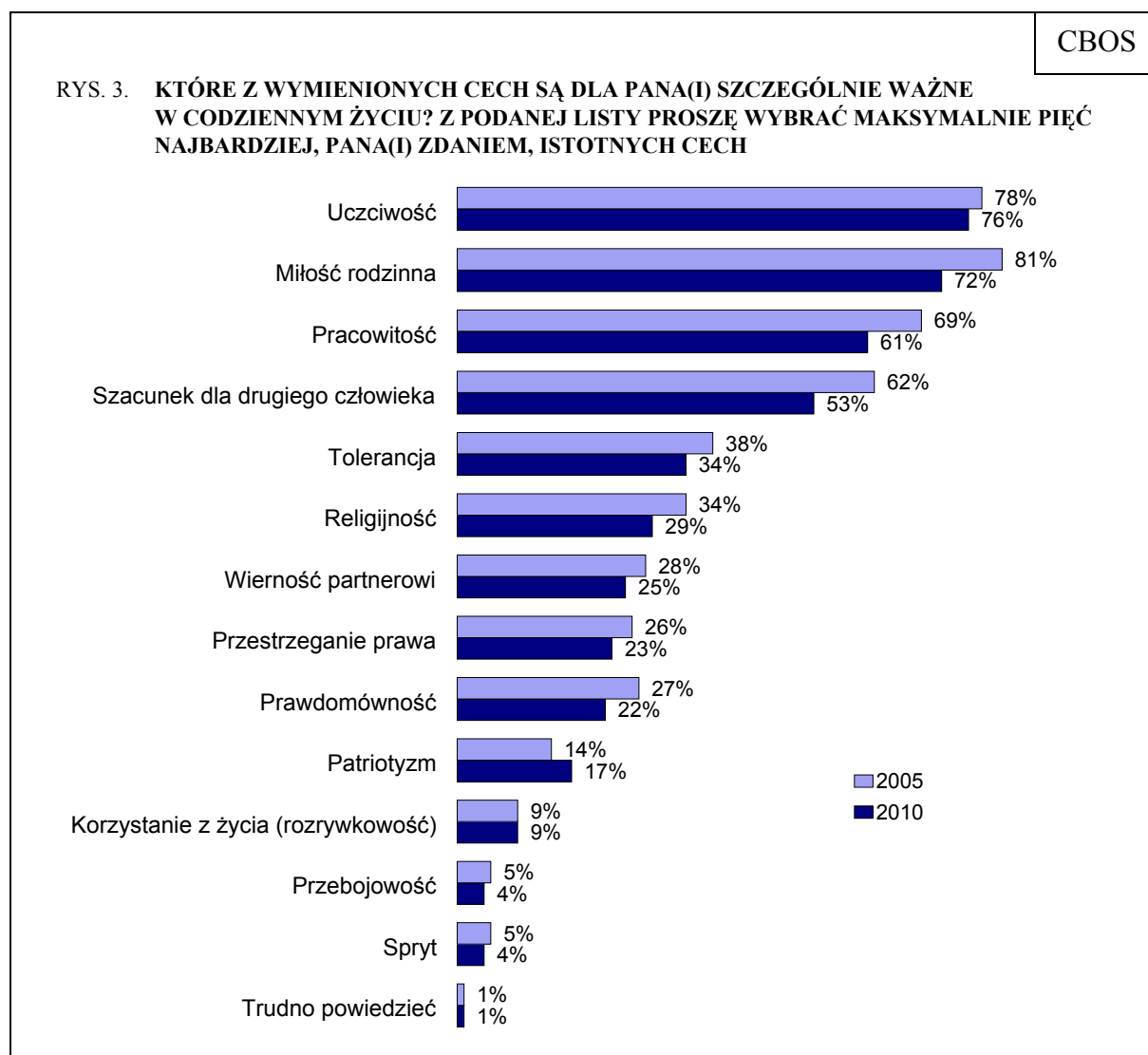
Osoby o lewicowych poglądach politycznych nieco częściej niż badani o orientacji prawicowej wśród najważniejszych wartości wymieniają wykształcenie, pracę zawodową, zdrowie i życie kulturalne. Zwolennicy prawicy natomiast znacznie częściej kładą nacisk na wiarę religijną (zob. tabele aneksowe).

ISTOTNE CECHY CODZIENNEJ EGZYSTENCJI

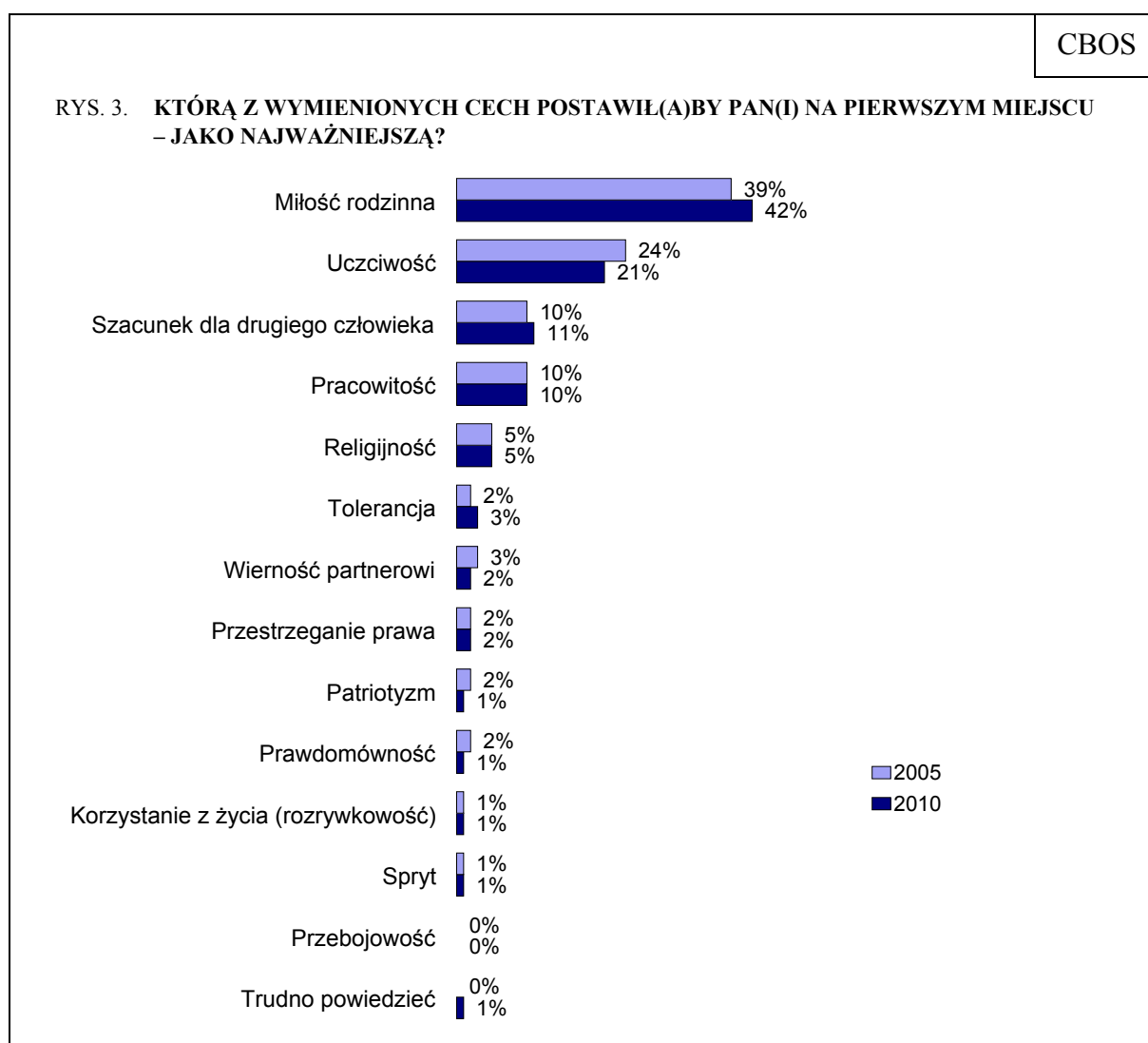
Oprócz cenionych wartości pytaliśmy respondentów również o cechy, które – ich zdaniem – są najbardziej istotne w codziennym życiu. Badani najczęściej wskazywali uczciwość (76%) i miłość rodzinną (72%), a następnie pracowitość (61%) oraz szacunek dla drugiego człowieka (53%). Dla jednej trzeciej ankietowanych (34%) bardzo ważna jest tolerancja, a mniej więcej jedna czwarta podkreśla znaczenie religijności (29%), wierności partnerowi (25%), przestrzegania prawa (23%) oraz prawdomówności (22%). Stosunkowo

najrzadziej respondenci przypisują znaczenie takim cechom, jak: patriotyzm (17%), korzystanie z życia (9%), przebojowość (4%) oraz spryt (4%).

W porównaniu z rokiem 2005 niemal wszystkie omawiane cechy straciły na znaczeniu (respondenci rzadziej je wskazują jako najważniejsze w ich codziennym życiu). Największe różnice dotyczą miłości rodzinnej oraz szacunku dla drugiego człowieka (spadek wskazań po 9 punktów), a następnie pracowitości (spadek o 8 punktów), religijności i prawdomówności (spadek po 5 punktów). Jediną cechą, która nieznacznie zyskała na znaczeniu, jest patriotyzm (wzrost o 3 punkty).

Jeśli chodzi o wybór jednej cechy – o największym znaczeniu w codziennym życiu, nie notujemy znaczących zmian w porównaniu z rokiem 2005. Na czołowych miejscach pozostają te same cechy w niezmięnionej kolejności. Ponad dwie piąte badanych wskazało w tym kontekście miłość rodzinną (42%, wzrost o 3 punkty), na drugim miejscu znalazła się uczciwość (21%, spadek o 3 punkty), a w następnej kolejności wymieniano szacunek dla drugiego człowieka (11%) oraz pracowitość (10%). Podobnie jak pięć lat temu, znikomy odsetek badanych za najważniejsze w życiu uznał takie cechy, jak: religijność (5%), tolerancja (3%), wierność partnerowi, przestrzeganie prawa (po 2%), a także patriotyzm, prawdomówność, korzystanie z życia oraz spryt (po 1%).

ETYCZNA OCENA RÓŻNYCH ZACHOWAŃ

Istnieją różnego rodzaju zachowania, które z punktu widzenia zarówno moralności, jak i prawa oceniane są jako naganne, a mimo to są mniej lub bardziej powszechne, budząc przy tym kontrowersje, a czasem wręcz uzyskując społeczne przyzwolenie. Listę z tego typu zachowaniami ponownie przedstawiliśmy ankietowanym do oceny. Posługując się skalą od 1 do 7, na której 1 oznaczało, iż dane postępowanie jest zawsze złe i w związku z tym nigdy nie może być usprawiedliwione, a 7 – że nie ma w nim nic złego i zawsze można je usprawiedliwić, wyrażali oni swój stosunek do poszczególnych zachowań.

Należy wziąć pod uwagę fakt, iż tego typu badanie, realizowane z wykorzystaniem kwestionariusza, a zwłaszcza kwestionariusza wywiadu, jest w dużym stopniu naznaczone deklaratywnością. Dlatego też odpowiedzi na pytania dotyczące pewnych norm postępowania nie zawsze w pełni odzwierciedlają rzeczywiste poglądy czy też postępowanie respondentów. Kontekst sprawia, iż niektórzy odpowiadając na pytania nie kierują się faktycznym stosunkiem do omawianych kwestii, ale tym, jakie stanowisko wypada zająć w danej sytuacji. Zakładając tego typu błąd możemy mimo wszystko przedstawić zbiór ogólnie przyjętych zasad, tego, co zdaniem Polaków można, czego nie wypada, a co w ogóle nie mieści się w kanonach dopuszczalności.

Na podstawie uzyskanych danych możemy zatem stwierdzić, iż spośród zachowań przedstawionych respondentom do oceny bezwzględnemu potępieniu niezmiennie podlegają: wykorzystywanie pracowników przez pracodawców oraz przyjmowanie łapówek.

Zdecydowana większość badanych uznała za złe, a ponad połowa potępiła również takie zachowania, jak: bicie dzieci, wykorzystywanie służbowego stanowiska dla własnych korzyści, zdrada współmałżonka oraz dawanie łapówek. Co ciekawe, wręczanie korzyści majątkowych podlega istotnie mniejszemu potępieniu niż ich przyjmowanie (różnica 9 punktów).

Z dezaprobatą respondentów, choć już nie z tak silnym potępieniem, spotykają się: zaniechanie swoich obowiązków w pracy, dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek, a także przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni. Mniej więcej dwie trzecie badanych nie usprawiedliwia takich zachowań, jak: przerywanie ciąży, jazda na gapę w autobusie lub tramwaju, homoseksualizm, wręczanie prezentów, np. lekarzom, pielęgniarkom, urzędnikom za załatwienie sprawy lub jej przyspieszenie, oraz świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych); trzeba zaznaczyć, że od 35% do 47% ankietowanych całkowicie je potępia.

Tabela 5

Oceniane zachowania	Wskazania na 7-stopniowej skali w przedziałach:					Trudno powiedzieć	Średnia ocen
	1	2-3	4	5-6	7		
	jest to zawsze złe i nigdy nie może być usprawiedliwione			nie ma w tym nic złego i zawsze może być usprawiedliwione			
	w procentach						
Wykorzystywanie pracowników przez pracodawców	82	14	2	1	0	1	1,29
	96			1			
Przyjmowanie łapówek	81	13	4	1	1	1	1,36
	94			2			
Bicie dzieci	66	22	8	3	1	1	1,73
	88			4			
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	61	27	7	2	1	1	1,70
	88			3			
Zdradzanie współmałżonka	70	17	6	3	1	3	1,63
	87			4			
Wręczanie łapówek	72	20	4	2	1	1	1,52
	85			3			
Zaniedbywanie swoich obowiązków w pracy	43	40	9	6	1	1	2,14
	83			7			
Dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek	51	27	11	5	2	4	2,11
	78			7			
Przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni	47	26	15	9	3	1	2,38
	73			12			
Przerywanie ciąży	47	22	14	7	5	5	2,37
	69			12			
Jazda na gapę w autobusie lub tramwaju	36	31	16	9	6	2	2,68
	67			15			
Homoseksualizm	46	18	12	8	11	5	2,75
	64			19			
Wręczanie prezentów, np. lekarzom, pielęgniarkom, urzędnikom za załatwienie sprawy lub jej przyspieszenie	35	29	13	9	11	3	2,89
	64			20			
Świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych)	28	33	18	9	7	5	2,90
	61			16			
Skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę	33	20	13	14	12	8	3,20
	53			26			
Nieuczestniczenie w wyborach	22	28	23	12	11	4	3,39
	50			23			
Ściąganie na egzaminach	22	27	20	14	12	5	3,49
	49			26			
Rozwód	21	23	22	15	17	3	3,73
	44			32			
Życie w związku bez ślubu	21	17	15	16	28	3	4,20
	38			44			
Uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa	13	13	17	17	36	4	4,78
	26			53			
Stosowanie środków antykoncepcyjnych	13	12	15	18	37	5	4,84
	25			55			

Zdecydowanie rzadziej napiętnowaniu społecznemu podlegają takie zachowania, jak: skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę, nieuczestniczenie w wyborach, ściąganie na egzaminach oraz rozwód. Mniej więcej połowa badanych uznaje je za nieusprawiedliwione, z tym że co najwyżej jedna trzecia całkowicie je potępia.

Zachowania, które w społeczeństwie częściej są aprobowane niż nieaprobowane, to: życie w związku bez ślubu (44% wobec 38%), a także uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa oraz stosowanie środków antykoncepcyjnych (w tych przypadkach ponad dwukrotnie więcej jest deklaracji akceptacji niż dezaprobaty – odpowiednio: 53% wobec 26% i 55% wobec 25%).

W porównaniu z sytuacją z 2005 roku nastąpiła, jak się wydaje, pewna liberalizacja postaw wobec wielu zachowań o charakterze moralnym. Największy wzrost akceptacji dotyczy rozwodów (wzrost średniej o 0,55 punktu). Istotnie wyższe jest również przeciętne przyzwolenie na homoseksualizm, konkubinat, eutanazję oraz seks przedmałżeński. Nieco mniejszy wzrost, choć ciągle istotny statystycznie, dotyczy: antykoncepcji, wręczania prezentów za załatwienie lub przyspieszenie określonej sprawy, a także aborcji.

Tabela 6

Oceniane zachowania	Średnie ocen na skali 1-7		Różnica średnich
	2005	2010	
Rozwód	3,18	3,73	0,55*
Homoseksualizm	2,29	2,75	0,46*
Życie w związku bez ślubu	3,74	4,20	0,46*
Skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę	2,76	3,20	0,44*
Uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa	4,34	4,78	0,44*
Stosowanie środków antykoncepcyjnych	4,50	4,84	0,34*
Wręczanie prezentów, np. lekarzom, pielęgniarkom, urzędnikom za załatwienie sprawy lub jej przyspieszenie	2,62	2,89	0,27*
Przerywanie ciąży	2,13	2,37	0,24*
Świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych)	2,84	2,90	0,06
Bicie dzieci	1,68	1,73	0,05
Przyjmowanie łapówek	1,32	1,36	0,04
Zaniedbywanie swoich obowiązków w pracy	2,10	2,14	0,04
Wręczanie łapówek	1,49	1,52	0,03
Wykorzystywanie pracowników przez pracodawców	1,27	1,29	0,02
Ściąganie na egzaminach	3,47	3,49	0,02
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	1,73	1,70	-0,03
Przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni	2,44	2,38	-0,06
Dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek	2,21	2,11	-0,10
Zdradzanie współmałżonka	1,78	1,63	-0,15*
Nieuczestniczenie w wyborach	3,74	3,39	-0,35*
Jazda na gapę w autobusie lub tramwaju	3,07	2,68	-0,39*

* Różnice średnich ocen istotne statystycznie na poziomie 0,05

Tabela 7

Cechy społeczno-demograficzne	Średni wskaźnik liberalizmu moralnego mierzony na skali 1–7	Odchylenie standardowe
Ogółem	2,69	0,87
Płeć		
Mężczyźni	2,73	0,87
Kobiety	2,65	0,87
Wiek		
18–24 lata	3,01	0,84
25–34	3,14	0,88
35–44	2,68	0,76
45–54	2,62	0,89
55–64	2,49	0,78
65 lat i więcej	2,26	0,77
Miejsce zamieszkania		
Wieś	2,43	0,84
Miasto do 20 tys.	2,77	1,00
20 – 100 tys.	2,81	0,81
101 – 500 tys.	2,86	0,79
501 tys. i więcej mieszkańców	3,01	0,84
Wykształcenie		
Podstawowe	2,45	0,94
Zasadnicze zawodowe	2,51	0,78
Średnie	2,90	0,83
Wyższe	2,92	0,84
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	2,99	0,82
Średni personel, technicy	3,02	0,81
Pracownicy administracyjno-biurowi	3,08	0,72
Pracownicy usług	2,94	0,83
Robotnicy wykwalifikowani	2,62	0,85
Robotnicy niewykwalifikowani	2,74	0,79
Rolnicy	2,26	0,87
Pracujący na własny rachunek	2,85	0,89
Bierni zawodowo		
Renciści	2,20	0,77
Emeryci	2,32	0,78
Uczniowie i studenci	2,97	0,82
Bezrobotni	3,04	0,89
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym		
Do 500 zł	2,62	0,90
501–750 zł	2,47	0,84
751–1000 zł	2,58	0,86
1001–1500 zł	2,73	0,82
Powyżej 1500 zł	3,02	0,78
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego		
Złe	2,57	0,99
Średnie	2,59	0,85
Dobre	2,84	0,83
Uczestnictwo w praktykach religijnych		
Kilka razy w tygodniu	2,05	0,65
Raz w tygodniu	2,40	0,79
1–2 razy w miesiącu	2,88	0,85
Kilka razy w roku	3,04	0,84
W ogóle nie uczestniczy	3,23	0,75
Poglądy polityczne		
Lewica	2,91	0,93
Centrum	2,84	0,83
Prawica	2,54	0,80
Trudno powiedzieć	2,56	0,94

Polacy są wyraźnie bardziej niż pięć lat temu restrykcyjni jedynie wobec takich zachowań, jak: jazda na gapę w autobusie lub tramwaju, nieuczestniczenie w wyborach (w tym przypadku z pewnością nie bez znaczenia była kampania wyborcza, odbywająca się w trakcie realizacji badania, oraz towarzyszące jej akcje na rzecz wysokiej frekwencji w wyborach), a także zdradzanie współmałżonka.

Ogólnie rzecz biorąc, jeśli porównamy obecne postawy Polaków wobec różnych kontrowersyjnych sytuacji i zachowań z tymi, które zajmowali wobec tych samych zachowań pięć lat temu, możemy zauważyć nieznaczny wzrost „liberalizmu moralnego”. Średni wskaźnik w tym względzie² wzrósł o 0,11 punktu (z 2,58 do 2,69).

Poziom „liberalizmu moralnego” jest, jak można się spodziewać, w dużym stopniu zróżnicowany ze względu na sytuację społeczno-demograficzną respondentów. Maleje wraz z wiekiem badanych oraz poziomem ich religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych, rośnie natomiast wraz ze wzrostem wykształcenia respondentów, z wielkością miejscowości zamieszkania oraz poziomem zadowolenia z sytuacji materialnej własnego gospodarstwa domowego. Wskaźnik ten przyjmuje nieco wyższą wartość dla mężczyzn niż kobiet, a dla osób o lewicowych poglądach politycznych jest istotnie wyższy niż dla respondentów o przekonaniach prawicowych.

Mimo powszechnie deklarowanego indywidualizmu w sferze norm i wartości oraz przypisywania w tym względzie coraz mniejszego znaczenia wierze i nauczaniu Jana Pawła II, polskie społeczeństwo wciąż w znacznym stopniu zorientowane jest etycznie – w rozumieniu etyki katolickiej. Wartości prospołeczne, takie jak: szczęście rodzinne, uczciwość, szacunek innych ludzi czy pomyślność ojczyzny, niezmiennie zdecydowanie biorą górę nad wartościami o zabarwieniu hedonistycznym i samorealizacyjnym, jak: dobrobyt, bogactwo, życie pełne przygód i wrażeń oraz sukces i sława. Ponadto nadal zdecydowanie potępiane są takie zachowania, jak: wykorzystywanie pracowników, korupcja, bicie dzieci, zdrada małżeńska oraz czerpanie nieuprawnionych korzyści z zajmowanego stanowiska.

² Średnia wartość przyzwolenia dla wszystkich analizowanych zachowań.

Mimo wszystko jednak można dostrzec istotne symptomy sekularyzacji w dziedzinie moralności. Odchodzenie od etyki określanej jako tradycyjna w kierunku etyki postmodernistycznej przejawia się w znacznym przyzwoleniu na pewne formy nieuczciwości oraz w stosunkowo silnej i w dalszym ciągu pogłębiającej się liberalizacji w kwestiach dotyczących szeroko rozumianej seksualności i bioetyki. Od 2005 roku istotnie wzrosło przyzwolenie na rozwody, homoseksualizm, konkubinaty, eutanazję, seks przedmałżeński i antykoncepcję. Ostatnie pięć lat przyniosło też wzrost ogólnego wskaźnika „liberalizmu moralnego”, który najwyższe wartości przyjmuje dla osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych oraz praktykujących sporadycznie, respondentów w wieku od 25 do 34 lat, mieszkańców największych aglomeracji, a także dla pracowników administracyjno-biurowych, techników i personelu średniego szczebla oraz bezrobotnych.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI

A N E K S

Tabela 1

		Czy stara się Pan(i) w swoim życiu kierować zasadami zawartymi w dekalogu (dziesięciu przykazaniach Bożych)?					Liczba osób
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		32	58	5	2	3	973
Płeć	Mężczyźni	24	64	8	2	3	464
	Kobiety	39	53	3	2	3	509
Wiek	18-24 lata	21	63	7	5	4	127
	25-34	19	69	8	2	3	182
	35-44	22	67	5		6	142
	45-54	31	58	5	2	4	170
	55-64	37	56	5	1	0	179
	65 lat i więcej	55	39	2	1	2	173
Miejsce zamieszkania	Wieś	38	56	4	0	2	376
	Miasto do 20 tys.	29	59	5	2	5	124
	20-100 tys.	32	57	6	2	3	180
	101-500 tys.	23	64	6	2	4	167
	501 tys. i więcej mieszk.	28	57	8	5	3	126
Wykształcenie	Podstawowe	44	47	6		3	247
	Zasadnicze zawodowe	33	58	5	1	3	249
	Średnie	23	64	7	4	3	328
	Wyższe	29	65	2	1	1	150
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	27	69	1	2	2	88
	Średni personel, technicy	18	65	12	3	3	48
	Pracownicy adm.-biurowi	28	68	2		3	55
	Pracownicy usług	21	56	8	6	10	62
	Robotnicy wykwalifikowani	17	69	8		6	102
	Robotnicy niewykwalifik.	27	63	7	1	2	53
	Rolnicy	39	61				53
Pracujący na własny rach.	16	73	6	3	2	38	
Bierni zawodowo	Renciści	52	43	4		2	73
	Emeryci	49	45	3	2	1	205
	Uczniowie i studenci	22	62	8	5	3	87
	Bezrobotni	24	57	11		7	55
	Gospodynie domowe i inni	34	57	7	2		55
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	32	63	3	1	2	124
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	21	62	8	2	8	87
	sekt. pryw. poza rolnict.	16	73	6	2	4	211
	prywatnym gosp. rolnym	36	64				49
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	32	57	8	1	2	164
	501-750	35	55	3	2	5	125
	751-1000	39	51	6	2	1	162
	1001-1500	31	59	6	1	2	167
	Powyżej 1500 zł	28	63	5	3	1	124
Ocena własnych war. mater.	Złe	38	49	8	2	4	146
	Średnie	33	58	5	2	3	429
	Dobre	28	62	5	2	3	398
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	65	28	2	2	2	50
	Raz w tygodniu	46	51	2	0	1	432
	1-2 razy w miesiącu	24	68	6		2	186
	Kilka razy w roku	10	74	8	3	5	214
	W ogóle nie uczestniczy	11	55	16	11	7	92
Poglądy polityczne	Lewica	25	65	5	4	2	154
	Centrum	26	63	7	2	3	287
	Prawica	37	57	4	1	1	316
	Trudno powiedzieć	37	50	6	1	5	216

Tabela 2

		Które z podanych na tej liście wartości są dla Pana(i) najważniejsze w życiu?								
		Szczęście rodzinne	Zachowanie dobrego zdrowia	Wykształcenie	Pomyślność ojczyzny	Grono przyjaciół	Życie pełne przygód i wrażeń	Dobrobyt, bogactwo	Wiara religijna	Sukces, sława
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ogółem		84	74	10	7	10	2	5	17	1
Płeć	Mężczyźni	82	70	9	7	11	3	6	12	2
	Kobiety	86	78	10	6	8	1	5	21	
Wiek	18-24 lata	85	54	25	4	21	6	14	13	
	25-34	90	72	8	4	12	4	9	9	1
	35-44	93	79	7	4	7		2	12	2
	45-54	83	79	8	7	6		1	17	0
	55-64	79	80	6	8	10	1	3	19	
	65 lat i więcej	77	78	8	11	4	0	5	28	1
Miejsce zamieszkania	Wieś	85	71	11	5	6	2	5	22	1
	Miasto do 20 tys.	82	71	6	8	14	1	10	13	
	20-100 tys.	80	77	11	8	7	2	4	16	
	101-500 tys.	88	78	10	6	12	3	4	12	1
	501 tys. i więcej mieszk.	85	78	7	8	15	2	5	12	
Wykształcenie	Podstawowe	80	71	10	4	9	1	6	28	2
	Zasadnicze zawodowe	84	76	6	5	9	1	2	17	0
	Średnie	85	74	12	9	8	3	6	11	0
	Wyższe	90	77	9	8	13	1	7	10	0
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	87	77	4	6	12	1	5	11	
	Średni personel, technicy	87	75	10	5	7	6		6	
	Pracownicy adm.-biurowi	97	79	8	6	10		17	5	1
	Pracownicy usług	90	77	6	8	7	6	10	17	2
	Robotnicy wykwalifikowani	82	74	6	3	9	2	2	11	1
	Robotnicy niewykwalifik.	84	68	7	7	15	2	8	12	
	Rolnicy	88	81	9	9	3		2	24	
Pracujący na własny rach.	85	81	4	2	6		6	11	3	
Bierni zawodowo	Renciści	78	73	12	5	5	1	2	25	
	Emeryci	79	80	8	11	6		3	26	0
	Uczniowie i studenci	86	52	31	4	26	4	9	17	
	Bezrobotni	76	63	6	6	9	3	5	11	1
	Gospodynie domowe i inni	89	84	10		9		7	18	2
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	83	85	10	7	6	1	4	12	
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	95	69	2	5	11	1	6	6	1
	sekt. prywat. poza rolnict.	88	73	7	5	11	3	7	11	1
	prywatnym gosp. rolnym	87	77	8	10		2	3	22	
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	88	69	15	3	6	2	9	21	
	501-750	90	79	9	9	8	2	3	18	2
	751-1000	82	77	9	6	6	2	4	20	
	1001-1500	81	78	6	13	7		4	15	
	Powyżej 1500 zł	84	78	10	7	16	2	8	10	1
Ocena własnych war. mater.	Złe	82	74	9	4	5	2	5	22	3
	Średnie	83	75	11	7	8	2	4	19	0
	Dobre	86	74	9	6	13	2	7	12	0
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	82	65	7	6	6		3	46	
	Raz w tygodniu	84	75	11	9	8	1	4	24	1
	1-2 razy w miesiącu	87	74	8	4	9	2	7	12	1
	Kilka razy w roku	85	78	10	5	9	2	6	5	1
	W ogóle nie uczestniczy	78	69	9	7	19	6	6	5	2
Poglądy polityczne	Lewica	83	77	16	8	8	2	6	9	0
	Centrum	88	70	10	5	12	2	8	13	1
	Prawica	84	74	9	10	9	2	4	22	1
	Trudno powiedzieć	79	77	5	3	8	2	3	20	0

Tabela 2 cd.

		Które z podanych na tej liście wartości są dla Pana(i) najważniejsze w życiu?								Liczba osób
		Spokój	Kontakt z kulturą (sztuka, muzyka, literatura, film)	Praca zawodowa	Wolność głosaenia własnych poglądów	Możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym	Uczciwe życie	Szacunek innych ludzi	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		20	1	18	4	1	23	13	0	977
Płeć	Mężczyźni	22	2	18	4	1	22	14	0	464
	Kobiety	19	1	17	3	1	23	12	0	513
Wiek	18-24 lata	7	3	12	10	2	23	13	1	129
	25-34	19	1	23	3	1	21	16		183
	35-44	20	2	20	5	2	24	13		142
	45-54	28	1	27	2		20	10		170
	55-64	23	0	16	1	2	26	13		180
	65 lat i więcej	22	0	6	2		23	14	1	173
Miejsce zamieszkania	Wieś	18	1	13	2	1	24	15	0	377
	Miasto do 20 tys.	25	2	17	1		22	15		124
	20-100 tys.	19	1	20	5	2	22	16	0	180
	101-500 tys.	20	2	22	5	1	21	11		169
	501 tys. i więcej mieszk.	26		22	8	1	21	6		126
Wykształcenie	Podstawowe	26	1	7	3		20	13	0	249
	Zasadnicze zawodowe	20	1	20	2	1	25	15	1	250
	Średnie	20	2	20	5	1	22	13		328
	Wyższe	13	1	25	6	2	25	10		151
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	17		26	7	1	28	10		88
	Średni personel, technicy	22		33	5		21	11		48
	Pracownicy adm.-biurowi	20	2	26			20	10		55
	Pracownicy usług	21		17	1	2	16	10		63
	Robotnicy wykwalifikowani	18	5	26	3		26	22		102
	Robotnicy niewykwalifik.	34		18			16	6	3	53
	Rolnicy	17		10	4		33	17		53
	Pracujący na własny rach.	28		26	12	3	27	7		38
Bierni zawodowo	Renciści	21		8	2	1	26	14		73
	Emeryci	24	1	8	2	0	23	12	0	205
	Uczniowie i studenci	7	4	9	12	3	19	13		88
	Bezrobotni	22	2	34		4	19	16		55
	Gospodynie domowe i inni	20		16			15	19		57
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	22	2	33	3		17	7		124
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	16	4	34	4	2	23	13		87
	sekt. prywat. poza rolnict.	23	0	18	6	1	23	14	1	211
	prywatnym gosp. rolnym	18		13	5		36	16		49
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	20	1	16	2		23	11	1	164
	501-750	13		14	1	1	27	15		125
	751-1000	17	3	16	3	2	21	13	1	163
	1001-1500	28	1	19	4	0	22	13		167
	Powyżej 1500 zł	20	1	22	8	1	18	10		124
Ocena własnych war. mater.	Złe	26	1	14	2	1	22	13		147
	Średnie	22	2	17	2	1	20	13	1	429
	Dobre	17	1	20	6	1	25	13		401
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	17		20			23	12	2	50
	Raz w tygodniu	17	1	15	3	1	22	12		434
	1-2 razy w miesiącu	22	2	19	4	1	25	15	1	186
	Kilka razy w roku	25	2	22	3	1	24	13		215
	W ogóle nie uczestniczy	25	3	13	8	3	18	16		93
Poglądy polityczne	Lewica	17	4	19	5	1	23	15		154
	Centrum	21	1	19	5	2	24	11		288
	Prawica	17	0	16	4	1	23	17		316
	Trudno powiedzieć	27	1	17	1	0	20	11	1	219

Tabela 3

		Które z wymienionych cech są dla Pana(i) szczególnie ważne w codziennym życiu?							
		Pracowitość	Korzystanie z życia (rozrywkowość)	Tolerancja	Uczciwość	Przebojowość	Przestrzeganie prawa	Religijność	Patriotyzm
		%	%	%	%	%	%	%	%
Ogółem		61	9	34	76	4	23	29	17
Płeć	Mężczyźni	66	13	35	72	6	25	23	19
	Kobiety	57	5	33	80	3	20	33	15
Wiek	18-24 lata	51	27	43	68	5	24	19	17
	25-34	58	12	30	74	4	16	16	13
	35-44	70	9	37	79	7	24	25	14
	45-54	65	3	45	82	5	27	24	12
	55-64	62	4	34	78	2	25	38	22
	65 lat i więcej	57	2	18	75	3	21	47	22
Miejsce zamieszkania	Wieś	59	9	26	72	3	21	38	15
	Miasto do 20 tys.	67	8	35	78	9	19	23	15
	20-100 tys.	58	9	33	75	5	27	29	19
	101-500 tys.	67	8	41	80	4	23	18	20
	501 tys. i więcej mieszk.	55	9	48	83	3	25	19	18
Wykształcenie	Podstawowe	57	10	21	71	4	13	49	15
	Zasadnicze zawodowe	60	8	28	78	6	27	33	14
	Średnie	64	9	46	76	4	26	16	19
	Wyższe	61	8	40	82	4	26	15	20
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	64	7	43	85	4	23	10	14
	Średni personel, technicy	59	9	66	67	3	30	6	23
	Pracownicy adm.-biurowi	70	3	35	84	5	16	14	11
	Pracownicy usług	63	14	35	77	4	27	25	12
	Robotnicy wykwalifikowani	67	14	26	76	6	26	22	15
	Robotnicy niewykwalifik.	63	9	24	71	7	11	39	13
	Rolnicy	60	5	24	87	10	38	46	22
	Pracujący na własny rach.	81	9	59	82	7	25	10	12
Bierni zawodowo	Renciści	60	3	23	78	3	21	53	15
	Emeryci	58	3	24	76	2	23	44	23
	Uczniowie i studenci	47	25	48	67	5	21	21	19
	Bezrobotni	68	15	40	64	4	11	19	13
	Gospodynie domowe i inni	48	5	29	80	3	19	26	11
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	65	9	37	82	3	28	19	16
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	70	11	39	78	6	24	13	12
	sekt. pryw. poza rolnict.	65	9	38	76	7	20	16	14
	prywatnym gosp. rolnym	63	7	24	87	11	34	46	24
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	61	12	25	78	1	23	35	9
	501-750	63	11	27	77	3	26	40	15
	751-1000	64	5	28	72	4	16	34	21
	1001-1500	63	4	34	78	3	25	27	22
	Powyżej 1500 zł	58	10	50	80	5	27	13	19
Ocena własnych war. mater.	Złe	67	8	23	77	3	16	38	15
	Średnie	56	7	32	75	6	25	33	17
	Dobre	64	12	40	78	3	23	21	17
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	53		25	77		22	69	23
	Raz w tygodniu	61	8	29	77	5	23	40	20
	1-2 razy w miesiącu	68	11	26	76	2	23	24	18
	Kilka razy w roku	64	10	48	74	4	26	10	10
	W ogóle nie uczestniczy	42	13	48	76	9	16	5	8
Poglądy polityczne	Lewica	63	10	41	76	6	30	14	12
	Centrum	65	9	38	79	3	23	25	12
	Prawica	62	7	33	76	4	23	35	25
	Trudno powiedzieć	52	10	25	74	5	17	34	15

Tabela 3 cd.

		Które z wymienionych cech są dla Pana(i) szczególnie ważne w codziennym życiu?						Liczba osób
		Miłość rodzinna	Prawdopodobność	Wierność partnerowi	Szacunek dla drugiego człowieka	Spyt	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	
Ogółem		72	22	25	53	4	1	975
Płeć	Mężczyźni	67	16	24	51	6	1	463
	Kobiety	76	27	26	55	2	1	513
Wiek	18-24 lata	69	28	29	53	9	1	129
	25-34	81	21	42	57	8	1	183
	35-44	65	17	27	62	1		141
	45-54	72	19	24	53	3	1	170
	55-64	71	25	18	50	1	0	180
	65 lat i więcej	70	21	11	45	1	3	173
Miejsce zamieszkania	Wieś	67	19	22	52	4	2	377
	Miasto do 20 tys.	72	22	19	54	8		123
	20-100 tys.	76	25	25	54	2	0	180
	101-500 tys.	76	25	29	52	3		169
	501 tys. i więcej mieszk.	73	20	35	55	4		126
Wykształcenie	Podstawowe	70	20	14	50	4	3	249
	Zasadnicze zawodowe	71	18	24	49	4	1	250
	Średnie	73	24	30	53	5	0	326
	Wyższe	74	24	34	63	3		151
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	71	25	36	57	2		88
	Średni personel, technicy	76	25	32	54			48
	Pracownicy adm.-biurowi	72	34	43	67	3		55
	Pracownicy usług	74	18	30	53	4		63
	Robotnicy wykwalifikowani	76	15	25	50	6	2	100
	Robotnicy niewykwalifik.	57	24	18	47	6		53
	Rolnicy	59	17	12	61	1	3	53
	Pracujący na własny rach.	82	22	35	54	5		38
Bierni zawodowo	Renciści	72	23	16	51	1		73
	Emeryci	71	21	11	47	1	2	205
	Uczniowie i studenci	73	26	29	53	10		88
	Bezrobotni	70	17	29	50	12		55
	Gospodynie domowe i inni	79	17	44	61	5	3	57
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	69	30	31	52	2	1	124
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	76	14	41	50	2		85
	sekt. pryw. poza rolnict.	74	25	32	58	6		211
	prywatnym gosp. rolnym	60	15	11	65		4	49
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	78	26	29	52	6	1	164
	501-750	70	15	20	59	3		125
	751-1000	72	19	24	58	4	1	163
	1001-1500	72	23	24	54	1	0	167
	Powyżej 1500 zł	78	24	33	53	5		124
Ocena własnych war. mater.	Złe	70	17	17	51	3		147
	Średnie	73	22	23	49	4	1	427
	Dobre	70	23	30	57	4	1	401
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	72	30	17	48		2	50
	Raz w tygodniu	72	19	21	48	3	1	434
	1-2 razy w miesiącu	74	18	25	51	4	1	184
	Kilka razy w roku	68	26	34	63	5	0	215
	W ogóle nie uczestniczy	76	27	29	60	8	2	93
Poglądy polityczne	Lewica	71	25	26	57	5		154
	Centrum	72	23	30	57	3		288
	Prawica	73	21	22	54	4	1	316
	Trudno powiedzieć	70	19	22	43	4	3	217